

HAYVAN REFAHI VE HAYVANLARIN DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ

ÖZET

Evcilleştirme ve hayvanların insanlar için birer üretim aracı olarak kullanılmaya başlaması ile birlikte hayvan refahı (Çevresel, fiziksel ve psikolojik yönden uyum) ile ilgili temel kaygıların kökleri atılmış, bir başka deyişle hayvan refahı sorunu doğmuştur. Hayvanlarda refah hastalık, yaralanma ve anormal davranışlar yanında, stres ile ilişkili olabileceği bilinen fizyolojik değişimler ve verim parametrelerinde azalmaya yol açmaktadır. Yazılı tarihten çok daha önce hayvan davranışlarına ilgi vardı. Bulunan bazı mağara resimleri 30 000 yıldan daha eskidir. Primitif insanlarda kendileri için önemli olan hayvanlarla ilgili zengin bilgi birikimi vardı. Günümüzde refah/esenlik halini tanımlamaya yönelik gayretlerin kültürel, yasal, bilimsel, dini ve politik kaygılar temelinde farklılaşabildiği gözlenmektedir. Bilimsel dayanaklara sahip teknik tanımlamalar dışında hayvan refahı ile ilgili düşünce ve tanımlamalar önemli ölçüde vicdani endişelerden temelini alan bakış açılarından etkilenebilmektedir.

Giriş

Hayvan refahı hayvan ile ilgili tüm alanları ve kişileri ilgilendiren geçmişten günümüze tartışılan ve gelecekte de tartışılacak konulardandır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi en başta beslenme gereksinimini karşılamak ve diğer birçok alanda hayvanlarla yaşamı paylaşmak zorundadır. İnsanlar birbirlerine karşı olan şefkat ve sorumluluk duygularını hayvanları severek, onlara bakarak geliştirirler. Bir çocuk hayvanlara kötü muamele ederse, büyüdüğünde muhtemelen insanlara da kötü muamele edecektir. Fakat hayvanlara karşı nazik davranmayı öğrenmiş bir çocuk, bir yetişkin olduğunda insanlara karşı da nazik olacaktır. Bir kişinin insanlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmesiyle çelişmediği sürece, hayvanları öldürmesi, onlara zarar vermesi ahlâkî açıdan yanlış sayılmaz.(1,2)

İrkçılar kendi çıkarları ve başka bir ırkın üyelerinin çıkarları çatıştığında kendi ırklarına mensup olanların çıkarlarına daha fazla ağırlık vererek eşitlik ilkesini çiğnerler. Cinsiyet ayrımcıları kendi sekslerinden olanların çıkarlarını ön planda tutarak eşitlik ilkesini çiğnerler. Aynı şekilde, türcüler kendi türlerinin çıkarlarının diğer türlerin çıkarlarını ezmesine izin vermektedirler. Davranış tarzı her durumda aynıdır (3).

Birçok doğu ülkesinin aksine ortaçağ Avrupa'sında hayvanların durumu içler acısı bir durumdaydı, hayvanlar zevk ve gösteriş için arenalarda öldürülüyor,

DIYARBAKIRDA
DOĞAL HAYAT
SU, İKLİM,
ENERJİ VE
MADEN

Doç.Dr. Doğan KURT

Dicle Üniversitesi Veteriner
Fakültesi Fizyoloji Ana Bilim
Dalı, Diyarbakır
dogankurt@gmail.com

kediler şeytan olarak nitelendirilip ateşe atılıyor, köpekler deri ve etleri için öldürülüyordu. Soylu sınıflar sürek avları düzenleyerek katliamlar yapıyordu. (5) Günümüzde Norveç’ te hala yunuslar vahşi bir şekilde katledilmektedir. Oysa “ yaratılanı sev yaratandan ötürü” düşüncesine sahip Anadolu’da Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Mevlana gibi düşünürlerin felsefesi halkta büyük ilgi görüyor yaşantılarında uygulanıyordu. Hayvanlar ve ağaçlar adına vakıflar kuruluyor, Bursa da leylek, Dolmabahçe de kuş ve Üsküdar da kedi hastaneleri kurulmuştu. Binaların dış cephelerinde kuş köşkleri yapılıyor. Meydanlar, cami ve mezarlıklarda hayvanlar için suluklar yapılıyordu.(2)

Avrupa da ancak 1800’lü yılların ortasından itibaren doğa tarihi ve davranış çalışmalarında önemli ilerleme kaydedilmesi ile yeni düşünceler ortaya çıkmaya başladı.(6) Bu sayede hayvan hakları ve refahı ile ilgili olumlu gelişmeler oluşmaya başladı. Ancak 20. yy’ ın başlarında bile yanlış inanışlar mevcuttu.(7)

Etholoji

Hayvan davranışlarının özellikle natüralistik yöntemler kullanarak yapay ortamlardan ve cerrahi müdahalelerden kaçınarak çalışılması sağlıklı sonuçlar alınması için bir gerekliliktir. Hayvanlarda insanlar gibi çeşitli duygulara sahiptir. İnsan dahil hemen her hayvan türünün doğuştan sahip olduğu içgüdüsel davranışlar yanında, doğumdan sonra öğrenme yoluyla da elde ettiği davranışlar vardır.(8)

Etholoji tartışmaları; Atomistik, Vitalistik, Mekanistik, teorilerine bağlı olarak gelişmiştir. Bu durum çağdaş etholojinin gelişmesini

geciktirmiştir.(9) Hayvan refahını sağlamak amacıyla değişen yaşam şartlarının yol açtığı etkilerin belirlenmesi ve karşı önlemlerin alınması gerekmektedir. Şehir yaşamının getirdiği sorunlarla başa çıkmak için insana gerekli moral desteği sağlayabilmek amacıyla sağlıklı hayvanların yetiştirilmesi önem kazanmaktadır. Toplum olarak hayvanların genel durumunu iyileştirirken çiftçilere de hedeflerine ulaşmada yardımcı olunmalıdır. Nitekim maksimum süt ve yavru almak veya hızlı gelişim için evcil bir hayvanda sadece beslemeden daha fazlasına ihtiyaç duyulur.(10)

Davranış

Bir hayvanın davranışı: çevresi ile arasındaki etkileşimin sonucudur, organizma yapısının özellikleri tarafından belirlenir, Merkezi sinir sistemi, duyu organları, endokrin bezleri, hareket aparatları davranışların şekillenmesinde uyumlu bir şekilde görev alırlar.(11) Fizyolojik bilgi mutlaka gereklidir. Klasik fizyolojide; hücre, organ, ve sistemlerin işlevleri. Davranış biliminde ise canlı ve onun çevreyle olan ilişkisinin gözlenmesi ön planda tutulur.

Hayvan davranışlarının düzenlenmesinde hem sinirsel hem hormonal olaylar büyük bir öneme sahiptir. Davranışın oluşumunda; reseptörler, enformasyon taşıyıcıları (duysal sinirler), merkezi sinir sistemi, efektörler (bezler, kaslar) rol oynar. Duysal sinirler, bilgileri vücut yüzeyinden ve çevreden alır. Merkezi sinir sistemi bu bilgileri doğmasal ve kazanılmış programlara göre işler. Vejetatif sinir sistemi ve endokrin sistemin düzenleyici etkisiyle davranışı şekillendirilir.(12,13)

Cortex cerebri; vücudun farklı bölgelerinden

gelen çeşitli uyarımları (ses, koku, görme, vücut duyuları) alan ve yönlendiren bölgelere sahiptir. Alınan sinir impulsları çözümlenir ve davranışların oluşması sağlanır. Sinirsel uyarıları birçok sistem aracılığıyla hipotalamusa iletmektedir. Hipotalamusun diğer bir etkisi ise vücudun başlıca endokrin bezi olan hipofiz bezi üzerinedir. Bu bezin ürettiği hormonlar, davranışlar dahil bütün vücut aktivitelerinin temel ayarlayıcısıdır. Besin ve su alımının düzenlenmesi limbik sistemle yakından ilişkisi olan hipotalamus tarafından düzenlenir.(14)

Davranışların şekillenmesinde duyuların rolü

1. *Derideki Mekanoreseptörlerin Uyarımı* : Besinin ve diğer nesnelerin yüzey niteliklerinin algılanması, Anne ve yavru hayvan arasında temas ve bakım, yalayarak temizleme sayesinde hayvanların karşılıklı vücut bakımında hoş hislerin yaratılması, erkek ve kızgınlıktaki dişilerin temasında seksüel uyarımın artması.
2. *Koku Alma* Bölgedeki koku işaretlemesiyle oriantasyon (idrar bırakma). Yavru hayvanların ve annelerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları. Besin seçimi için informasyonlara aracılık etmesi Koku maddeleri sayesinde seksüel heyecanın yaratılması.
3. *Optik İnfomasyonlar* : Çevrenin, sürü üyelerinin ve besinin tanınması. Erkeklerin ve kızgın dişilerin görülmesi ile seksüel heyecanın artması.
4. *Akustik İnfomasyonlar* : Sesler sayesinde yavruların ve annenin birbirini tanıması. Seksüel taklit seslerinin artırılması. Çevredeki zararlı faktörlerin tanınması.
5. *Tat Duyuları* : Besin ve içme suyunun seçimi. Yalamayla yeni doğanların tanınması. tat özelliklerinin algılanması.(15).

Kazanılmış Davranışlar ve Öğrenme Çeşitleri

Öğrenme : Deneyime dayanarak davranışı değiştirme yeteneğidir.

Davranış : Kalıtsal davranış özellikleri + Öğrenme

Öğrenme : Uyum veya Uyumsuzluk

Erken dönem deneyimleri hayvan davranışını etkileyen faktörlerdendir.

Çevresel faktörler ve güçler. Sosyal ve travmatik deneyimler

Sütten kesilme sonrası çevresel deneyimler yetişkin hayvan davranışının şekillenmesine yardımcı olur. Araştırmacı aktiviteler tüm yaşam boyunca devam eder.(16)

Dominans (Sosyal Hiyerarşi)

Bir hayvanın seksüel ve beslenme olanaklarından aynı türden diğer bireylere oranla ayrıcalıklı olmasıdır. Hiyerarşik düzen agonistik davranışı azalttığı için evrimsel avantaj sağlar. Alt gruplar üstlerinden uzak durur.(17)

Dominans Sırası

Yeterli beslenme varsa dominans sırası gözükmez. Dominans sırası;Yaş, ağırlık, cinsiyet, cins, gibi etkenler tarafından belirlenir. Tüm yetişkin erkekler tüm yetişkin dişilere göre dominanttırlar. Erkekler gençler üzerine baskındırlar. Dominans sırası tohumlama düzeyi üzerine ve böylece nüfus yoğunluğu üzerine etkilidir. Dişi sayısı az ise nüfus problemi oluşur. (14,17)

Liderlik

Grubun diğer üyelerinin izleyeceği bir faaliyet başlatma yeteneğidir. Dominant hayvan her zaman lider olmaz. Lider, koyun sürülerinde en fazla yavru ve torunu olan en yaşlı dişidir, sığır ve at sürülerinde ise genellikle erkektir.(18)

Agonistik Davranış

Aynı türden iki hayvan arasındaki anlaşmazlık, dövüşme ve kavgacı fiziksel temastır. Agonistik davranış kalıbında türlere göre değişiklikler görülür. Anatomik farklar; kafatası, boynuzlar, dişler. Çeviklik ve hareket kapasitesi iyi olan domuzlar ısırır, sığırlar toynakları ile yeri eşeler, koyunlar, keçiler tos vurur, atlar çifte atarlar. Erkekler dişilere göre daha saldırgandırlar. Saldırganlık seksüel gelişme sırasında ve yavrulama mevsiminde artar. Yem yetersizliği saldırganlığı artırır. Adrenal korteks agonistik davranışlarla ilgilidir. Ön beyindeki sinirsel

yapıların agonistik davranışlarla ilgisi vardır. (13,19,20),

KAYNAKLAR

1. Savaş, T., Yurtman, İ.Y., Tölü, C., Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Felsefi Bakış-Nesnel arayışlar. Hayvansal Üretim. 50 (1): 54-61. 2009.
2. Dodurka T, geçmişten günümüze Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de hayvan hakları www.abveteriner.org/dosyalar/AvrupaTurkiye.pdf **24.05.2010**
3. Appleby M. and Sandoe P. Philosophical Debate on the Nature of Well-being: Implications for Animal Welfare. *Animal Welfare*, 11:283-294. 2002.
4. Broom, D.M.. The Scientific Assessment of Animal Welfare. *Applied Animal Behaviour Science*: 20, 5-19. 1988
5. Beilharz, R.G. Zeeb, K. Applied Ethology and Animal Welfare. *Applied Animal Ethology*: 7, 3-10. 1981.
6. Bartussek, H. An Historical Account of the Development of the Animal Needs Index ANI-35L as Part of the Attempt to Promote and Regulate Farm Animal Welfare in Austria: An Example of the Interaction Between Animal Welfare Science and Society. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section A, Animal Science, Supplementum*: 30, 34-41. 2001.
7. Broom, D.M.. Welfare Evaluation. *Applied Animal Behaviour Science*: 54, 21-23. 1997
8. Ascione F. and Lockwood R. Cruelty to Animals: Changing Psychological, Social and Legislative Perspectives. *The State of Animals 2001*: 39-53. 2001.
9. Fraser, D.. Science, Values and Animal Welfare: Exploring the ‘Inextricable Connection’. *Animal Welfare*: 4, 103-117. 1995
10. Broom, D.M. Measuring the Effects of Management Methods, Systems, High Production Efficiency and Biotechnology on Farm Animal Welfare. In: T.B. Mepham, G.A. Tucker & J. Wiseman (Eds.), *Issues in Agricultural Bioethics*. Nottingham University Press, Nottingham: 319-334. 1995.
11. Barnett, J.L. & Hemsworth, P.H. The Validity of Physiological and Behavioural Measures of Animal welfare. *Applied Animal Behaviour Science*: 25, 177-187. 1990.
12. Breazile, J.E.. Physiologic Basis and Consequences of Distress in Animals. *JAVMA*: 191, 1212-1215. 1987
13. Rushen, J. Problems Associated with the Interpretation of Physiological Data in the Assessment of Animal Welfare. *Applied Animal Behaviour Science*: 28, 381-386. 1991.
14. Smith R. and Dobson H.. Hormonal Interactions Within the Hypothalamus and Pituitary with Respect to Stress and Reproduction in Sheep.

DIYARBAKIRDA
DOĞAL HAYAT
SU, İKLİM,
ENERJİ VE
MADEN

Domestic Animal Endocrinology 23: 75-85. 2002

15. Dawkins, M.S. From an Animal's Point of View: Motivation, Fitness, and Animal Welfare. *Behavioural and Brain Sciences*: 13, 1-61. 1990.
16. Curtis, E.C. We Need Theoretical Frameworks to Potential Application of Bits and Pieces of Knowledge to Support Animal Well-being. *Applied Animal Behaviour Science*: 54, 25-28. 1997.
17. Ascione F. and Lockwood R. Cruelty to Animals: Changing Psychological, Social and Legislative Perspectives. *The State of Animals 2001*: 39-53. 2001.
18. Herzog H., Rowan A. and Kossow D.. Social Attitudes and Animals. *The State of Animals 2001*: 55-69. 2001
19. Hadidian J. and Smith S. Urban Wildlife. *The State of Animals*: 165-182. 2001.
20. Moberg, G.P. Suffering from Stress: An Approach for Evaluating the Welfare of an Animal. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section A, Animal Science*: 27, 46-49. 1996.